ئایا زانست شمەکە؟

د. قاسم عەبدە

ئەم پرسیارە ناوەڕۆکی ئەخلاقی و ئایدیالی و کردەیی سوودگەر لەخۆدەگرێت، هەندێك لەوناوەڕۆكانە مانایەكی ئەخلاقیی بەواتا باشەكەی هەڵدەگرێت، هەندێكیشیان بەواتا خراپەكەی، بەڵام پرسیارێكەو خۆی دەخاتەڕوو بەو پێیەی پێویستە.

رایەك لەدیدی ئاكاری ئایدیالییەوە دەردەچێت كە پێی وایە ئەو زانستەی دەبێتە مایەی زانین بەهۆی هەوڵی زاناكانەوە، وادەكات مرۆڤ بەرەو ژیانێكی هاوسەنگترو دادوەرانەتر بەرێت، هەموو ئامێرەكانی حەوانەوەیان بۆ دابین دەكات و توانای زاڵبونیان بەسەر بەروبوومە سروشتییەكان و بەگژداچوونەوەی گرفتەكان پێدەبەخشێت، لێرەدا زانست مرۆڤ رێنمایی دەكات بۆ دادوەریی و دڵنیابوونی زیاتر لەبونیادی كۆمەڵگە مرۆییەكان و بۆ ژیانێكی باشتر، بەڵام ئەم دیدە ئاكارییە ئایدیالییە ئاگاداری

زۆر راستی نییە کە سوورە لەسەر ئەوەی نابێت زانست بکرێتە شمەکێك لەبازاڕی خواستن و خستنەڕوودا، لەبەرئەوەی مافی هەموو مرۆڤایەتییە، سەرەڕای ئەوەی ئەوانەی زانست بەرهەم دەهێنن، ژمارەیەکی کەمن لەزاناکان، دەبێت بزانن کە مافی خۆیان نییە وا لەگەڵ بەرهەمەکەیان مامەڵە بکەن کە شمەکێکەو مافی بەرهەمهێنەرانیەتی بەپێی یاساکانی خواست و خستنەروو بیفرۆشن.

پێدەچێت ئەم دیدە ئایدیالییە ئاکارییە - کە دیدێکەو ناکرێت بەبێ ئەو ژیانی مرۆیی دابمەزرێت - وایکردووە کە فێربوون بەو پێیەی ئامرازێکی سەرەتایی و جەوهەرییە بۆ بڵاوکردنەوەی زانست، یەکێکە لەمافەکانی مرۆڤ لەم جیهانە نوێیەدا، ئەگەرفێرکاری یەکێك بێت لەئاماژەکانی مەدەنیبوون و پێشکەوتن، ئەوا هەموو وڵاتێکی پێشکەوتوو ئاگاداری ئەوەیە کە بگاتە هەموو کەسێك، فێرکاری لەگەڵ ئەو راستییانەی زانستدا مامەڵە دەکات کەجێگیر بووە، بەو مانایەی مامەڵە لەگەڵ بەرهەمەکانی زانستدا دەکات، نەك لەگەڵ خودی زانست کە بواری مامەڵەکردنی بنکەکانی توێژینەوەو لێکۆڵینەوەن بەمەبەستی دۆزینەوەی شتە نادیارەکان لەگەردوون و ژیاندا، کەواتە فێرکاری یەکەمین راهێنانەو پێویستە دەست هەموو مرۆڤێك بکەوێت، بەهەر رێگەیەك بێت پاشان دەبێت فێرکاری لەچوارچێوەی پرسیارەکەی پێشوو دەربهێنین دەربارەی ئەگەری دانانی زانست خۆی - نەك بەرهەمەکانی- شمەکێکەو شایانی کڕین و فرۆشتنە.

کێ پارە دەداتە زانست؟

دیارە ئەم دیدە ئایدیالە ئاکارییە ئاگاداری زۆر لەراستییە بابەتییەکان نییە، ئەگەر زانست شمەك نەبێت، بەرهەمهێنانی پێویستی بەتێچوون و هەوڵ هەیە، سروشتی ئەمەش بەتەواوی چۆنە؟ ئایا زاناکان دەتوانن بەبێ پارە کاری خۆیان ئەنجام بدەن؟ کێ پارە دەداتە توێژینەوەو ئەو لێکۆڵینەوانەی زانست بەرهەمدێنن؟ لەبەرژەوەندی کێشدایە! بەرهەمهێنی راستەوخۆ یا بەرهەمهێنە ناڕاستەوخۆکەی؟ کێ لەجێبەجێکردنە تەکنۆلۆژیی و یان

تاقیکردنەوەکانی زانست سوودمەندە؟ ئایا ئەو لایەنانەی دەرفەتی زاناکان دەدەن بۆ توێژینەوەکانیان لەشوێنی- کریار- نین؟ کڕیاری هەوڵی زاناکان و بەرهەمەکانیان، واتا شمەکەکە- ی بەرهەمیدەهێنن؟

هەرچۆنێك بێت توێژینەوەی زانستی پێویستی بەتێچوون و چاودێرییە، هەروەها پرۆسەی بڵاوکردنەوەی ئاکامەکانی توێژینەوەی زانستی لەرێگەی قوتابخانە و زانکۆکان و ئامرازەکانی دیکەی بڵاوکردنەوەو راگەیاندنەکانەوە پێویستی بەپارەیە، ئێستا سەردەمی ئەو زانایانە نەما کە لەخەڵوەتی زانستدا خۆیان تەرخان دەکردوو پشتیان بەسامانی تایبەتی خۆیان دەبەست، زۆرکەم بوو حاکمێك یان دەوڵەمەندێك ئەم کارە بکات.

لەلایەکی دیکەوە پرۆسەکانی پارەدانی فێرکاری و توێژینەوە لەرێگای ئەوقافەوە بوو لەمێژووی شارستانیەتی عەرەبی ئیسلامیدا، بەو شێوەیەی زاناو توێژەرەوەکان خۆیان سەرقاڵی داهێنان دەبوون، ئەوانەی ئەم کەلەپورە زانستییەیان بەرهەمهێنا، سەرەرای ئەمەش؟ رەنگە بەهۆی ئەمەشەوە بێت، پرسیارەکە ئامادە دەمێنێتەوە: ئایا زانست شمەکە؟

بەپێی ئەوانەی پێشتر باسکران، ئایا بەڵگەیەك نین لەوەی زانست شمەکێکەو بەرهەمهێن واتا زاناکان دەیفرۆشن بەوانەی دەیانەوێت؟ بەڵام بەشێوازێکی جیاواز لەکڕین و فرۆشتنی شمەکە ئاساییەکان، بەرهەمەکانی زانست لەجێبەجێکردنە تەکنۆلۆژی و سەربازیی و مەدەنییەکاندا وەك یەك دەردەکەوێت، کە قازانجێکی زۆریان لەپشتەوەیە.

ئەم بەرهەمانە کە بەردەوام شێوەی شمەك وەردەگرن، ئەو کەلوپەلانەن کە زاناکان ناراستەوخۆ دەیفرۆشن بەشێوەیەکی ناراستەوخۆ لەبازاری بەکاربردندا، ئەمەش جارێکی دیکە بۆ لایەنە کردەییە پراگماتیەکەی پرسیارەکە دەمانباتەوە، لەوەدا کە زانست لەخۆیدا - ئێستاو لەسایەی ئاڵۆزکارییەکانی ژیانی هاوچەرخدا - پێویستی بەتێچوون و پارەدانە، چ لە قۆناغی توێژینەوەدا یا لەقۆناغی جێبەجێکردنی ئەو بەرهەمەی توێژینەوە زانستیەکە پێگەیشتووە، هەرئەمەش زانست دەکاتە شمەکێکی ناراستەوخۆ، واتە بەرهەمەکانی لەکارو جێبەجێکردنە تەکنۆلۆژییەکاندایە کە دەفرۆشرێت بەوپێیەی شمەکێکە، نرخەکەشی بەشێکی گرنگە لەپارەدانی پێویست بەتوێژینەوەی زانستی، بگرە ئەو کتێبانەش کە دۆزینەوەو بیرۆکەی زاناکانی تێدایە، دەفرۆشرێن، بەوپێیەی شمەکن، شمەك لەجۆرێکی تایبەت.

ئایا شمەکە؟

سەرەرای ئەوەی وتمان دەربارەی بەرهەمەکانی زانست، چ لەشێوەی جێبەجێکردنە تەکنۆلۆژییەکان یان لەشێوەی ئەو ئامێرانەی خەڵکی لەژیانی رۆژانەیدا بەکاریاندەهێنن، یاخود لەشێوەی ئەوچەکانەی دەدرێنە سەربازەکان و لەجەنگەکانیاندا بەکاریاندەهێنن، دەکرێت وەك شمەك دابنرێت لەئاستە جیاوازەکانداو بەپلە جیاوازەکان راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ و پرسیارەکە سەبارەت بەزانست بەمانا رووت و سادەکەی دەمێنێتەوەو تائێستا چاوەروانی وەڵامە، ئایا دەکرێت خودی زانست شمەکێك بێت کە کڕین و فرۆشتنی پێوە بکرێت؟

چەندە پرسیارەکە سادەو راستەوخۆیە، دەبینین هێندەش وەڵامەکەی سەخت و تێکەڵەیە، لەکاتی خستنەرووی پرسیارەکەدا، یەکەم شت کەبەمێشکماندا تێدەپەرێت، شێوەو وێنەی ئەو زانایانەیە کە لەوڵاتە هەژارەکەی خۆیانەوە کۆچیان کردوە، ئەو وڵاتەی زۆر بەزەحمەت خەرجی فێربوون و خوێندنی لەوڵاتە دەوڵەمەندەکان داوە، ئەوانیش زانستەکەیان وەردەگرن بەرامبەر ئەو شتانەی پێیان دەبەخشن، ئایا ئەوان فرۆشیاری زانست نین ئەوەی لەمێشکیاندا هەڵیدەگرن شمەك نییە کە دەرگای جیهانی دەوڵەمەندێتی دەکاتەوە؟

وا وتراوە کە زانست خاوەنی نیشتمانی خۆی نییە، بەڵام ئەوەی ئێستا روودەدات لەداگیرکردنی زانست لەلایەن وڵاتە دەوڵەمەندو پێشکەوتووەکانەوە شاردنەوەی لەوڵاتە هەژارەکان یان وڵاتانی جیهانی سێ، تازە پێگەیشتووەکان، هەموو ئەمانە ئەو قسەیە بەدرۆ دەخاتەوە، واقیع ئەوەیە زانستە فرۆشراوەکە بەم رێگەیە یا فرۆشتنی بەو کەسەی پارەکەی دەدات ئیدی لەهەر شوێنێك بێت، دەبێتە شمەك بەهەموو مانا بازرگانیەکانییەوە، دەبێت ئاگاداری ئەوەبین ئێمە باس لەلقەکانی زانست دەکەین کە دەکرێت تەنیا بەرهەمی تەکنۆلۆژی هەبێت.

ئەزموونی دۆڵی سیلیکۆن لەوڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، کە زۆر راشکاوانە هەموو ئەقڵە زانستییەکان رادەکێشێت بۆ کارکردن لەم ناوچەیەدا لەبەرژەوەندی هێزە مەزنەکانی جیهانی ئەمڕۆ، ئەوە بەڵگەیەکی گەورەیە -ئەگەرچی تاکە بەڵگە نییە- بۆئەوەی کە بەشمەکبوونی زانست لەبەرژەوەندی هەموو مرۆڤایەتیدا نییە ئەمە لەلایەك و پەیامی پیرۆزو پێویستی زانستیش ناگەیەنێت لەلایەکی دیکەوە، لێرەدا دەبینین کە پێویستیەکانی بازاڕ مامەڵە لەگەڵ لقەکانی زانستدا دەکات و جێبەجێکردنەکانی بۆ شمەکی راستەقینەی دەگۆڕێت، دەکڕێت و دەفرۆشرێت و قازانجی زۆری ماددی لەپشتەوەیەو دەسەڵاتی کۆمپانیاکان بەسەر بازاڕدا زیاتر دەکەن، ئەو کۆمپانیایانەی کیشوەرو نەتەوەکان تێدەپەڕێنن، ئەمەش هەوڵ دەدات جیهان بکاتە ناوچەی کۆمەڵەکەسانێك کە هەموو ئەقڵەکانی شمەك یان هەڵگرتووە بەرەولای خۆی کێش بکات، ناوچەیەکی دیکەش کەدەستەکارە هەرزانەکانی لەخۆگرتووەوکارگەکانیان تێدا دادەمەزرێت تالەبازاڕەکانی بەکاربردنی مەدەنی و ئاشتییانەوە نزیك بێت، یان لەو ناوچانەی جەنگە بچووکەکانیان تێدا بەرپا دەبێت بۆ دابەشکردنی هەموو ئەوانەی کارگە سەربازییەکان بەرهەمی دەهێنن، لەهەردوو حاڵەتەکەدا بەرهەمی ئاشتی و سەربازی بەهۆی ئەو ئەقڵانەوەیە کە شمەك- ی پێویستیان لەزانست هەڵگرتووە.

قۆرخکردنی زانین

بانگهێشتکارانی جیهانگیری ئەوانەی لەبەرژەوەندەی سەرمایەدارین کە مژدە هێنەری جیهانێکی بێ رەگ و ریشە یان کەلتور یان ناسنامەن، دەڵێن کلتور یان ناسنامە یەکجار داهێنراون، لەبەرئەوە بۆچی چەندین جاری دیکەش داهێنانیان بۆ نەکرێتەوە، هەروەها دەڵێن مرۆڤ رەگ و باڵی هەیەو دەتوانێت بەباڵەکانی بۆ نیشتمانێکی نوێ بفرێت کەلەوێ رەگی نوێی هەیە، ئەم مەسەلەیە -لەقسەکەیاندا- دەکرێت چەندین جار دووبارە بکرێتەوە، ئەم

بانگهێشتانە وادەکات زۆر گومان لەم گوتە بکەین: زانست نیشتمانی نییە، چونکە قۆرخکردنی زانست بۆ بەرژەوەندی هێزە مەزن و کۆمەڵگە دەوڵەمەندەکان وادەکات ئەم وتەیە وەك درندەیەکی لێ بێت لەبەرگێکی ڕۆمانسیدا خۆی حەشاردابێت، ئایا زانست لەم حاڵەتەدا شمەکێك نییە کە توانای داگیرکردنی هەبێت لەلایەن هێزە مەزنەکانەوە؟

ئایا دەتوانین لەوێناکردنی درندەیەتی بەشمەکبوونی زانست بەردەوام بین بێئەوەی بارودۆخە مێژوویی و بابەتیەکانی جیهانی نوێ لەبەرچاو نەگرین کە ئێمە لەچری پێداویستییەکانیدا دەژین ئایا دەتوانین بەردەوام لەباوەڕمان بەو وێنە ڕۆمانسییە بێت کە زانست خەریکە لەپیرۆزکردنی تەواو نزیك دەبێتەوە، بەوپێیەی ئامرازێکە بۆنۆژەنکردنەوەی گەردوون و دەربازبوونی مرۆڤ لەنەزانی و چەوساندنەوەی سروشت؟

ئەگەر پرسیارەکەمان بەندبێت بەلقەکانی زانستەوە، ئەوانەی دەکرێن بەرهەمەکانی بۆ شمەك وکەلوپەل بگۆڕدرێت و لەبازاردا مامەڵەی بکرێت ئەی چی بڵێین سەبارەت بەلقەکانی زانستی تیۆرییەوە کە بەتوێژینەوەو لێکۆڵینەوە مرۆیی وکۆمەڵگەییەکانەوە ناوزەد کراون؟

ڕاستیەکی زەق هەیە لەوەی ئەم لقانەی زانست بەرهەمی ماددی ڕاستەوخۆ بەرهەم ناهێنن وەك لقەکانی زانستی فیزیایی و کیمیایی و ماتماتیکی، بەڵام لە ژینگەیەکی زانستی پێشکەوتوشدا نەبێت گەشەناکات، لەلایەکی دیکە ناکرێت ئەم لقە مرۆیی و کۆمەڵگەییانە فەلسەفە یان تیۆرەکانی هاوردە بکرێن لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆ یەکێکی دیکە، ڕاستە زانایانی ئەم بوارە کۆچ دەکەن لەکۆمەڵگە هەژارەکانەوە بۆ دەوڵەمەندەکان، بەڵام بەپێی پێویستی ئەو کۆمەڵگانە کاردەکەن کە دەوڵەمەندەکان دەیانەوێت، میتۆدو ئامرازەکانی توێژینەوەی ئەو کۆمەڵگانە بەکاردەهێنن، هەرچەندە ئەوان شمەکی نێو ئەقڵی خۆیان دەفرۆشن، بەمجۆرە لقەکانی زانستی مرۆیی وکۆمەڵایەتیش بۆتە شمەکێکی بەکارهێنراو، بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆو نادیارتر لەچاو لقەکانی زانستەکانی دیکە.

حیسابی قازانج و زیان

ڕەنگە وتنی ئەوەی زانست شمەکە وەك شۆکێك بێت، بەڵام دەبێت ئاشکرابێت و بەجۆرێك مامەڵە لەگەڵ زانست بکرێت کەبنەمای واقیعی و کردەیی هەبێت، ئەگەر زانست شمەك بێت -کە لەبڕوای مندا وایە- ئەوا پێویستە حیسابی تێچوون و خەرجی و داهات و ئاستی قازانج و زیانەکەشی بکرێت، ئێستا زانست پرۆژەی تاکە کەس نییە، بەڵکو پرۆژەی کۆمەڵییەو کۆمەڵگە هەوڵ دەدات لەپشتییەوە قازانجی ماددی و ژیانی مەعنەوی دەست بکەوێت، ئەو کۆمەڵگەیەی ڕۆڵەکانی فێردەکات، دەبێت سوود لەزانستەکە یان وەربگرێت، ڕێگە نەدات بۆ وڵاتانی دیکە کۆچ بکات و داگیر بکرێت، پاشان لۆژیکی بەشمەکبونی زانست کەخۆی بەسەر جیهانی هاوچەرخدا دەسەپێنێت، لۆژیکی پێشبڕکێی بازاڕ بەسەر کۆمەڵگەکاندا دەسەپێنێت، واتە دەبێت هەموو کۆمەڵێکی مرۆیی خاوەنی شمەکێك بێت کە بەهۆیەوە بچێتە گۆڕەپانی پێشبڕکێوە، سەرنج بدە هیند لە بواری کۆمپیوتەردا چی کرد؟ یان هەوڵی وڵاتان چەندە بۆ ڕێگرتن لەهەندێك وڵات کەدەچنە گۆڕەپانی پێشبڕکێی زانینی ئەتۆمییەوە!.

وتنی زانست شمەکە وەك لێدانێکی کوژەرە بۆ ڕۆمانسیەت و دیدی ئاکاریی، بەڵام وادەکات بەکەلتورماندا بچینەوە، لەڕاستیدا زانست لەپێناو زانستدا بەهیچ شێوەیەك لەمێژووی مرۆڤایەتیدا نەماوە، بەڵکو ئامانجێك هەبووە کەبەردەوام زانست بەدویدا چووە، لەلایەکی دیکەشەوە هەرگیز زانستی بەخۆرایی لەمێژووی کۆمەڵگە مرۆییەکاندا نەبووە.

ئەو زانایەی خۆی بۆ زانست تەرخانکردووە، پێویستی بەچاودێری کەسێك هەبووە، پاشان دۆزینەوە زانستییەکان بەرهەم و داهاتی خۆی هەبووە بەبەردەوامی بەهەرشێوەیەك ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، نوسراوی زانایان و توێژینەوەکانیشیان، بەڵکو کتێبی مێژووناسان و داهێنانی شاعیرانیش کراونەتە دیاری بۆ حاکم و پادشاو ئیمپراتۆرو دەوڵەمەندەکان، دەپرسین: ئایا لێبگەڕێین زانست ئەو شمەکە بێت کە لەبازاڕی جیهانگیریدا ئەگەری قۆرخکردنی هەبێت؟

وەرگێڕانی: ڕۆشنا ئەحمەد
سەرچاوە: العربی